

TURECKÉ PRAMENE VZŤAHUJÚCE SA NA DEJINY TURECKÉHO PANSTVA NA SLOVENSKU

(Preložené z francúzskeho originálu, uverejneného v Archivu Orientálnim)

Turecké panstvo v juhovýchodnej Európe trvalo niekoľko storočí. Všetky národy tejto časti pevniny, ktoré boli kedysi Turkami podmanené, venujú pozornosť, či už väčšiu alebo menšiu, tureckému obdobiu svojich dejín. Avšak výsledky týchto štúdií nemajú rovnakú hodnotu z hľadiska faktografického a nie sú rovnaké ani čo sa týka použitej metódy. Sami Turci nenapísali dejiny svojich výbojov v Európe.¹

Niet ani najmenej pochyby o tom, že stáročná moslimsko-turecká okupácia nezanechala hlboké stopy iba v živote podmanených národov,² ale turecká expanzia v Európe mala značný vplyv aj na osudy celej pevniny.³ Dejepisná syntéza tureckého panstva v juhovýchodnej Európe bola by určite nesporným prínosom k lepšiemu poznaniu dejín Európy. Jednako je isté, že takáto syntéza by bola vzhľadom na terajší stav výskumov v tejto oblasti príliš predčasná a málo vyčerpávajúca; na uspokojivé dosiahnutie tohto cieľa boli by potrebné

¹ V nedávno vydanéj kolektívnej práci *Istorijska na Bălgarija I*, Sofija 1955, možno nájsť celkový pohľad na dejiny Bulharska pod tureckou nadvládou. Tureckému obdobiu dejín juhoslovanských národov bude venovaný druhý zväzok kolektívneho diela juhoslovanských odborníkov *Historija naroda Jugoslavije*, ktorý vyjde v najbližšom čase. Čo sa týka gréckej historiografie, možno citovať prácu P. Karolidesa, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινου πόλεως μέχρι τῆς βασιλείας Γεωργίου Α΄*, Atény 1925, a najnovšie prvý zväzok práce K. A m a n t o s a, *Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων*, Atény 1955.

Bibliografia prác o Grécku za tureckého panstva je uvedená vo veľkej gréckej encyklopédii pri hesle Ἑλλάς. (Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια, IX, 625.)

Porovnaj aj *L'Hellénisme contemporain*, 2. séria, ročn. VII, Atény 1953, 135—287.

² Niektoré stránky tohto problému opisuje Br. D j u r d j e v vo svojej štúdií *O uticaju turske vladavine na razvítak naših naroda (Godišnjak Istor. društva Bosne i Hercegovine, II, Sarajevo 1950, 19—82)*.

³ Táto otázka sa prediskutovala z rozličných hľadísk v mnohých publikáciách vydaných pri príležitosti 500. výročia dobytia Carihradu Turkami. Spomeňme napr. články M. V. L e v č e n k a, (Viz. vremennik, VII., 1953, 3—8), T. M. P o p e s c a (*Orthodoxia* 3, București 1953), D. A. Z a k y t h e n o s a (*L'Hellénisme contemporain*, 2, VII, Athènes 1953, 85—102), G. D e s c z y k a, (*Neue Zeit*, Berlin 28. V. 1953) atď. Pozri najmä G. J ü s c h k e, *Die Eroberung Konstantinopels im Jahre 1453 und ihre Bedeutung für Geschichte und Gegenwart*. Die Welt als Geschichte XIII (1953), 210—220. — D. A. Z a k y t h e n o s, *Die Eroberung Konstantinopels und ihre Folgen für die Welt*. Geschichte in Wissenschaft und Unterricht V (1954), 385—399.

dôkladné monografie, založené na početných tureckých prameňoch, ktoré sa doteraz použili veľmi málo. Mnohé problémy tureckého panstva v juhovýchodnej Európe vyžadujú si osobitné výskumy alebo nové riešenia, najmä čo sa týka hospodárskeho a spoločenského stavu.⁴ Toto sa dá však dosiahnuť iba úplným a dôkladným preštudovaním tureckých prameňov, ktoré obsahujú hojnosť bohatého a dôležitého materiálu. Tieto pramene by nám dovolili lepšie objasniť otázky hospodárskeho a spoločenského rázu.

Dnes si už uvedomujeme dôležitosť tureckých prameňov pre dejiny tureckého panstva v Európe. Najlepším dôkazom toho je úsilie vyvinuté najmä v Juho-slávii a Bulharsku uverejniť turecký archívny materiál, ktorý sa v domácich archívoch zachoval vo veľmi veľkom počte.⁵ Štúdium dodnes objavených materiálov pomohlo už aspoň sčasti pri uspokojivejšej interpretácii určitých otázok týkajúcich sa povahy a vývoja tureckého feudálneho panstva na Balkáne a v dunajskej kotline.⁶ Ale bádateľom sa otvárajú ešte sľubnejšie perspektívy. Stačí napríklad obrátiť pozornosť na početné kadijské registre (*sıdıle*) alebo na „súpisové registre“ (*tahrir defterleri*), ktoré obsahujú množstvo dôležitých materiálov pre hospodárske, sociálne a kultúrne dejiny starej tureckej ríše.⁷

Je známe, že aj naša vlasť prišla do bezprostredného styku s tureckými dobyvateľmi: turecká ríša rozprestierala v XVI. a XVII. stor. svoju moc na určité oblasti terajšieho Slovenska. Naša historiografia má teda oprávnený záujem na tom, aby toto obdobie tureckej nadvlády v našej krajine bolo dôkladne preštudované.

Obsadené slovenské oblasti tvorili integrálnu časť tureckých štátov v Uhorsku. Možno skoro s určitou predpokladať, že charakter tureckej správy bol aspoň vo veľkých črtách podobný správe, ktorá sa vykonávala na ostatnom

⁴ Pozri napríklad Br. Djurdjev, *Osnovni problemi srpske istorije u periodu turske vlasti nad našim narodima*. (Ist. glasnik 3—4, Beograd 1950, 107—118.) J. Kabrda, *Les problèmes de l'étude de l'histoire de la Bulgarie à l'époque de la domination turque* (Byzantinoslavica XV/2, Praha 1954, 173—208).

⁵ O bibliografii pozri *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom* I, Sarajevo 1950, 132—149 (pre Juho-slávii); *Časopis Archivní školy XV—XVI*, Praha 1939, 200—231; *Archiv Orientální XIX/3—4*, Praha 1951, 335, poznámka; XXIII, 1955, 140, poznámka 9 (pre Bulharsko). — E. Rossi, *Gli studi orientalistici in Grecia*, *Le Monde Oriental XXI*, Uppsala 1941, 538—547. O tureckých fondoch v Juho-slávii a v Bulharsku pozri *Prilozi...*, 124—132, *Byzantinoslavica XV/2*, 181—185. Porovnaj ešte A. Zajaczkowski — J. Reychman, *Zarys dyplomatyki osmańsko-tureckiej*, Warszawa 1955, 11—46.

⁶ V tomto smere možno konštatovať kladné výsledky dosiahnuté pri štúdiu osmansko-tureckého feudalizmu, ako dosvedčujú práce bulharských orientalistov (Gálábov, Cvetkova) a juhoslovenských (Djurdjev, Hadžibegić atď.); porovnaj *Byzantinoslavica XV/2*, 1954, 189—190.

⁷ Pozri J. Kabrda, *Les anciens registres turcs des cadis de Sofia et de Vidin et leur importance pour l'histoire de la Bulgarie*. (*Archiv Orientální XIX*, 1951, 329—392.) — Ö. L. Barkan, *Vers un renouveau de l'histoire ottomane*. (Conférences d'Athènes, výťah, 1952, 77—81.). — H. Šabanović, *Turski diplomatski izvori za istoriju naših naroda*. (*Prilozi...* I, 120, 121, 129.). — Aký bohatý pramenný materiál obsahuje takýto *tahrir defteri*, ukazuje nedávno vydaný defter pre sandžak Albánsko z rokov 1431—1432: H. İnalçık, *Hicri 835 tarihli süret-i defter-i sancak-i Arvanid*. *Türk tarih kurumu yayımlarından XIV. seri* — No. 1. *Tahrir defterleri*. Ankara 1954.

obsadenom uhorskom území.⁸ V dôsledku toho treba pri výskumoch tureckého panstva na Slovensku vziať do úvahy dejinné pramene vzťahujúce sa aj na ostatné oblasti tureckého Uhorska⁹ a výsledky dosiahnuté maďarskou historiografiou.¹⁰ Dôležitosť tureckých prameňov, najmä správnych spisov vzťahujúcich sa na našu krajinu, je nepochybná. Je isté, že kritické vydanie týchto prameňov prijímú naši historici s veľkým záujmom a zvedavosťou.

Roku 1927 uverejnil akademik Rypka v časopise *Prúdy*, roč. XI, č. 6 a 8 článok pod titulom *Čtyři turecké listiny z Dolného Kamenca*. Toto bol prvý prípad pokusu uverejniť u nás spisy z tureckých archívov miestneho pôvodu. Ide o turecké dokumenty z rokov 1664 a 1677. Hovorí sa v nich o podmanení obyvateľstva Kamenca Turkami a o zdanení, ktoré mu bolo uložené. Ich vydanie — vraví profesor Rypka — je dokladom „vzácného síce, ale tým pamätihodnejšieho stretnutia orientalistiky s našou vlastivedou“. Autor sa neobmedzil iba na vydanie týchto dokumentov (turecký text, faksimile, anotovaný preklad). Interpretuje ich obsah na historickom pozadí. Svojím výkladom chcel dokumentovať fakt, že sama turkológia môže prispieť k lepšiemu poznaniu našej minulosti odhalením celého radu zaujímavých podrobností. Pretože turecká správa nešetřila vôbec papierom,¹¹ náš význačný turkológ vyslovil presvedčenie, že na Slovensku sa muselo zachovať dosť tureckých dokumentov napriek nepriazni času a okolností. Vyzval slovenských archivárov a knihovníkov, aby začali pátrať po tureckých archívnych spisoch, pokiaľ sa ešte nachádzajú v krajne.^{11a}

Neskoršie sa potvrdilo, že predpoklady profesora Rypku boli oprávnené.

⁸ Jednako treba vziať do úvahy určité rozdiely, ktoré vyplývajú zo zemepisnej polohy slovenských oblastí v rámci osmanskej ríše: boli totiž dlho pohraničnou oblasťou, preto sa tam musel život prispôbiť vojenským potrebám a obranným podmienkam pohraničného kraja.

⁹ Hodné povšimnutia sú najmä tieto práce: A. G é v a y, *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert*, Budapeš 1868—1872; Szilágyi Á. és Szilágyi S. *Török-magyarokori történelmi emlékek I/1—9*, Budapeš 1863—1872; V e l i c s Á. — K a m m e r e r E., *Magyarországi török kincstári deŕterek I—II*, Budapeš 1886—1890; Thury J., *Török történet-irók (Török-magyarokori történelmi emlékek. Irók I.*, Budapeš 1893, II., Budapeš 1896 (do roku 1566). K a r á n c s o n I., *Török-Magyar oklevéltár*, Budapeš 1914. — Viaceré turecké listiny, vzťahujúce sa na dejiny Uhorska pod osmanskou nadvládou, boli uverejnené v článkoch C. Brockelmannu, G. Jacoba, H. Neumannu v revue *Der Islam* VII, VIII, 1917, 1918. — L. F e k e t e, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*, Budapeš 1932; Tenže, *Az esztergomi szándzsák 1570-ik évi adóösszeírása*, Budapeš 1943 (Preložené do turečtiny v *Bulleten* XI/42, Ankara 1947, 299—328.). Tenže, *Budapest a törökörök* (Budapeš története III), Budapeš 1944. Pozri J. Moravesik, *Ungarische Bibliographie der Turkologie und der orientalischnngarischen Beziehungen 1914—1925*, Kőrösi Csoma-Archivum II, 199—236; L. Rásonyi, *Ungarische Bibliographie der Turkologie und der orientalischnngarischen Beziehungen 1926—1934*, KCSA I. (Ergänzungsband) 1—66.

¹⁰ Pozri tieto bibliografie: Barthoniék E., *Magyar történeti forráskiadványok (A magyar történettudomány kézikönyve)*, Budapeš 1929; Kosáry D., *Bevezetés a magyar történelem forrásaiha és irodalmába*, Budapeš 1951 (doteraz 2 zväzky).

¹¹ Porovnaj G. J a c o b v predhovore k Veröffentlichung der Doktor Hermann Thorning Stiftung, Heft 1: *Türkische Urkunden aus Ungarn*, Kiel 1917, 7. Autor odhaduje na základe určitých údajov, že iba kancelária hlavného sudcu v Budíne za poldruhého storočia tureckého panstva v Uhorsku vystavila viac ako 7 miliónov listín.

^{11a} Porovnaj príspevok J. R y p k u v revue *Prúdy* IX, č. 4, 1925, 184—198.

V článku *Příspěvky v dějinám tureckého panství na Slovensku* v časopise Český časopis historický XLI, 1935, 373—381 Ed. Tejníl oznámil, že archívy mesta Rimavská Sobota majú 256 tureckých listín z rokov 1600—1686, týkajúce sa zväčša otázok fiškálnych. Tieto dokumenty sa v Prahe odfotografovali.¹² Nateraz sa pripravuje ich vydanie, čo bezpochyby znamená cenný prínos našej turkológie k domácej historiografii.

V tomto článku by sme radi upozornili na iný historický prameň turecký, ktorý sa vzťahuje na časť slovenského územia kedysi obsadeného Turkami. Ide o kanunname pre novozámocký ejalet (*Kanunname-i eyalet-i Uyvar*).¹³ Vzhľadom na vzácnosť tureckých prameňov, vzťahujúcich sa na dejiny našej krajiny, treba zdôrazniť dôležitosť takéhoto historického dokumentu. Dúfame, že jeho vydanie v blízkej budúcnosti bude ďalším výrazným svedectvom plodného stretnutia orientalistiky s našou vlastivedou.¹⁴

Staré turecké kanunname (alebo len kanuny) boli zbierky zákonov, zákonníky, správne nariadenia, vypracované na sultánov príkaz alebo zredigované z vlastnej iniciatívy vysokými štátnymi činiteľmi alebo aj súkromnými vzdelancami ako príručky určené pre praktickú potrebu v správnej službe ríše. Netreba ich vlastne chápať ako druh oficiálnych zákonníkov v dnešnom zmysle. Boli to skôr zbierky rozličných nariadení alebo dekrétov vlády vydávaných často ad hoc vo veci rozličných otázok administratívneho, vojenského, daňového, trestného, súkromnoprávneho, pozemkovoprávneho, colného a iného rázu, pre riešenie ktorých sa nenašli presné dispozície v zákonníkoch moslimského kanonického práva. Tieto nariadenia získali moc zákona. Vyhadávali ich v archívoch panovníckeho Divána a skladali z nich zákonníky bez ohľadu na systematické usporiadanie vo vnútri kanunname. Boli dokonca aj kanuny založené najmä na nábožensko-právnych rozhodnutiach (*jetva*) šejchulislama.¹⁵ „Auf diese Weise entstand die zweite Quelle des islamischen Rechts, nämlich die Kanuns (Gesetze), die den Untertanen gegenüber ein unverbrüchliches, genau zu befolgendes Landesrecht schaffen und bloss einer einzigen Beschränkung unterworfen sind, nämlich, dass sie mit den Satzungen des Scheriatrechtes nicht im offenen Widerspruche stehen dürfen. Sie sind somit eine Erweiterung, Ergänzung dieses und befassen sich mit jenen rechtlichen Materien, die im

¹² Je to potešiteľné, lebo originály boli vo vojne zničené.

¹³ *Eyalet* je synonym pre *vilâyet*, ktorý je modernejší výraz pre provinciu, okruh pôsobnosti hlavného guvernéra (*vali*). *Kanunname* je slovo zložené z arabského podstatného mena *kānūn* (z gréckeho κανών, pravidlo, kánon) a z perzského podstatného mena *nāme*, list a v širšom zmysle kniha. K tureckej výslovnosti: *c* = *dž*, *ç* = *č*, *ş* = *š*, *y* = *j*, *ğ* sa spravidla nevyslovuje (medzi mäkkými samohláskami alebo medzi mäkkou samohláskou a spoluhláskou sa vyslovuje ako *j*), *i* (bez hodky) je podobné nášmu *y* (je to tvrdá, úzka, nezaokrúhlená samohláska).

¹⁴ Vďaka láskavosti vyslanectva Československej republiky v Ankare a ochote smerodajných tureckých úradov mohli sme získať rukopis tohto kanunname. Pri tejto príležitosti vyslovujeme vďaka personálu vyslanectva, ktoré láskave vyrovnalo výlohy spojené so získaním fotokópie kanunname (a ešte iného dokumentu); darovalo ich našej brnenskej univerzite.

¹⁵ Šejchulislam (*şeyhülislâm*) — staršina islamu, titul prvého náboženského hodnostára v osmanskej ríši.

Scheriatrechte enweder gar nicht oder nur sehr mangelhaft, behandelt sind.¹⁶

Rozoznávame viaceré typy kanunov alebo kanunname. Sú také, ktorých platnosť sa rozprestierala na celé územie ríše.¹⁷ Mnohé kanuny sa týkali iba určitých skupín spoločnosti, napr. cigánov, vojnukov, kočovných pastierov (*yürük*) alebo určitých povolání, napr. výrobcov a predavačov oleja (*yagcı*), kupcov koní (*canbaz*),¹⁸ iné sa týkali iba baní,¹⁹ spotrebnej dane,²⁰ alebo cla²¹ atď. „Es gibt so viele Kanunname als Zweige der Staatsverwaltung und öffentliche Behörden, deren jede die sie betreffenden Einrichtungen, in der Ordnung, wie sie von verschiedenen Sultanen gegeben, bestätigt, oder abgeändert worden, unter diesem Namen heilig aufbewahrt und beachtet.“²²

Tak isto boli kanunname pre každú provinciu (*vilâyet*). Josef von Hammer uverejnil vo svojom známom diele z roku 1815 (*Des osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung*) preklad viacerých kanunname vzťahujúcich sa na jednotlivé sandžaky starej tureckej ríše. Roku 1945 vyšla zbierka niekoľkých desiatok takých kanunov prepísaných latinkou profesorom Ö. L. Barkanom (z istanbulskej univerzity), s prílohou niekoľkých faksimile.²³ Nateraz sa v Juhoslávii obracia osobitná pozornosť na turecké zákonníky, týkajúce sa juhoslovanských sandžakov.²⁴ V Maďarsku uverejnil profesor L. Fekete čias-

¹⁶ Kraeclitz — Greifenhorst, *Kanunname Sultan Mehmeds des Eroberers (Mitteilungen zur osmanischen Geschichte I, Wien 1921, 13)*.

¹⁷ Také sú napríklad kanunname vymenované v *Encyclopédie de Islam IV, 808, 815—816*. Najnovšie vydanie jedného z týchto kanunname: H. Hadžibegić, *Kanun-nama sultana Sulejmana Zakonodavca iz prvih godina njegove vladé*. (Glasnik Zemaljskog muzeja. Nova serija IV—V, Sarajevo 1950, 295—382.) Jednako musíme podotknúť, že aj v spomenutých kanunname sa často spomínajú určité kanuny, platné v rozličných provinciách. Porovnaj *Tarih-i osmani encümeni mecmuasi, 1329 (dodatok), 32 a i.*

¹⁸ Pozri Ö. L. Barkan, *XV ve XVIinci asirlarda osmanli imparatorluğunda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları. I. Kanunlar*. Istanbul 1945, 249—250 (pre cigánov v Rumélii; srbochorvátsky preklad tohto kanunname bol uverejnený v už citovaných *Prilozi... III—IV, 1953, 146—7; 265—6* pre vojnukov); pozri ešte G. D. Gálábov, *Osmanoturški izvori za bálgarskata istorija III. Tri stari zakona i drugi osmanoturški dokumenti odnosno vojniganite*. Godišnik na Sofijskija universitet. Istor. filolog. fak. XXXIX, Sofija 1943. Porovnaj Br. Djurdjev, *O vojnucima sa osvrtom na razvoj turskog feudalizma i na pitanje bosanskog agaluka*. Glasnik Zemalj. muzeja. Nova serija II, 1947, 75—137.; 260—264 (pre jürükov); 245—246 (pre *yagcı*); 247—248 (pre džanbazov). V ďalšom citujeme toto dielo ako Barkan, *Kanunlar*.

¹⁹ F. Spaho, *Turski rudarski zakoni*. (Glasnik Zemalj. muzeja XXV, 1913, 133—194). — R. Anhegger, *Beiträge zur Geschichte des Bergbaus im Osmanischen Reich I—II, Istanbul 1943, Zürich—New-York 1944*.

²⁰ Ö. L. Barkan, *Bazı büyük şehirlerde eşya ve yiyecek fiyatlarının tesbit ve testişi hususlarını tanzim eden kanunlar. (Ihtisap kanunları.)* (Tarih vesikalari 1/5, 1942, 326—340; II/7, 15—40; II/9, 168—177.)

²¹ Josef von Hammer, *Des osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung I, Wien 1815, 289—308*.

²² Tamže, 84. Podrobnejšie o kanunname vôbec pozri Barkan, *Kanunlar*, p. IX—LXXII.

²³ Pozri poznámku 18.

²⁴ H. Šabanovič, *Kanun-nama bosanskog sandžaka iz godine 922/1516*. (Prilozi... I, 163—166). Tenže, *Kanun-nama bosanskog sadžaka iz godine 948/1541*. (Tamže, 166—167.) — Vl. Skarić, *Turski agrarni zakonići za sandžaka Bosnu i Hercegovinu od godine 1074*. (Glasnik Zemalj. muzeja XLVI, 1934, 107—111.) — N. Filipović, *Jedna kanun-nama zborničkog sandžaka*. (Glasnik Zemalj. muzeja. Nova serija III, 1948, 223—234.) — H. Hadžibegić, *Bosanska kanun-nama iz 1565 godine*. (Tamže, 201—222.) Tento autor uverejnil aj preklad kanunname sultána Sulejmana Kanuní (Tamže, nova serija IV—V,

točne preklady ostrihomských a budínskych zákonníkov.²⁵ Pokiaľ vieme, pracuje sa aj v Bulharsku na vydaní „bulharských“ kanunname.²⁶ Čo sa týka „gréckych“ zákonníkov, pripravujeme sami vydanie kanunname pre Peloponéz.²⁷ Sú ešte aj „albánske“ a „rumunské“ konunname.²⁸ Netreba zdôrazniť, že treba uverejňovať pôvodný text kanunov vo faksimile.

Kanunname pre ejalet Nové Zámky patrí medzi turecké zákonníky menovaného typu. Dokument je zapísaný v jednom z defterov (č. 115) uložených v archívoch predsedníctva vlády (*Başvekâlet Arşivi*) v Istanbule a pochádza z čias panovania sultána Mehmeda IV. (1648—1687).²⁹ Mesto Nové Zámky padlo Turkom do rúk roku 1663 a ostalo v ich moci viac ako dvadsať rokov (až do roku 1685). Oblasť Nové Zámky bola správne organizovaná ako šiesty ejalet starého tureckého Uhorska; počítal sedem sandžakov, medziiným sandžak Levice a Novohrad.³⁰

Vzhľadom na to, že kanunname pre novozámocký ejalet patrí medzi normatívne historické pramene, treba uplatnenie týchto predpisov v praxi overiť podľa tureckých dokumentov³¹ a podľa správ z miestnych prameňov.³² S touto výhradou podáme všeobecný predbežný rozbor tohto dokumentu.

1950, 295—382.) — Br. Djurdjev, *Kanunnama bosanskog sandžaka iz godine 1530.* (Tamže III, 189—200.) Tenže, *Sremska kanun-nama iz 1588—9 godine.* (Tamže, IV—V, 269—283.) Tenže, *Kanun-nama za bosanski, hercegovački i zbornički sandžak iz 1539 godine.* (Istorisko-pravni zbornik, Zv. 3—4, Sarajevo 1950, 227—240.) Tenže, *Požeška kanun-nama iz 1545 godine.* (Glasnik Državnog muzeja u Sarajevu I, 1946, 129—138.) — Tenže, *Defteri za crnogorski sandžak iz vremena Skender-bega Crnojevića.* (Prilozi... I, 7—22; uverejňujú sa tam dve kanunname pre Čiernu Horu.) Iné „juhoslovanské“ kanunname nájdeme v Barkan, *Kanunlar*, 291—300, 324—325. Porovnaj *Prilozi...* I, 135—136.

²⁵ L. Fekete, *Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása*, Budapest 1943. Tenže, *Budapest a törökkorban* (v *Budapest története* III), Budapest 1944. O ostatných „uhorských“ kanunname pozri Barkan, *Kanunlar*, 296—297, 300—303, 316—324. Tu treba poznamenať: ak tu hovoríme o kanunname „juhoslovanských“, „uhorských“, „bulharských“, „gréckych“, „albánskych“ a aj „slovenskom“, znamená to, že ide o kanunname vzťahujúce sa na terajšie územie balkánskych a podunajských štátov.

²⁶ O „bulharských“ kanunname pozri Hammer, *Staatsverfassung...* 282—289, 292—320 (preklad) a Barkan, *Kanunlar*, 251—254, 267—289 (turecký text). Spomeňme ešte S. S. Bobčev, *Kanun-name ot 1857 g. za čorbadžiláka v Tárnovskija sandžak.* (Spisanie na Bálgar. akademija na naukite. XXIX, Sofija 1923, 79—102.)

²⁷ O „gréckych“ kanunname pozri Hammer, *Staatsverfassung*, 322—324 a Barkan, *Kanunlar*, 289—290, 297—300, 326—354.

²⁸ O kanunname „albánskych“ pozri Hammer, c. d., 324—325 a Barkan, c. d., 291—293. Čo sa týka rumunského územia, ide väčšinou o kanuny, určujúce mýtnu a colnú poplatky; pozri Hammer, c. d., 290—295, 308.

²⁹ V práci Barkan, *Kanunlar*, 313 sa mylne uvádza, že kanunname pochádza z čias panovania sultána Mehmeda III. (1595—1603). Porovnaj *Bulleten* XI/42, 1947, 307.

³⁰ J. Rypka, *Čtyři turecké listiny z Dolného Kamence na Slovensku.* *Prúdy* XI, Bratislava 1927, 6. strana zo separátu.

³¹ Myslíme napríklad na turecké dokumenty, spomenuté na str. 158—9, ktoré sa mohli analogicky použiť aj pre oblasť Nových Zámok, ak by sa našli dokumenty týkajúce sa tohto ejaletu. Pokiaľ vieme, našiel J. Blaskovics z pražskej univerzity počas svojich výskumov v maďarských archívoch roku 1955 dosť veľký počet tureckých dokumentov, vzťahujúcich sa na slovenské územie. Na druhej strane preskúmanie daňového súpisu (*vergí tahriri*) vzťahujúceho sa na novozámocký ejalet (*Bulleten* XI/42, 307) bude mimoriadne osožné pre štúdium nášho kanunname.

³² Pozri napríklad prácu M. Matunáka, *Nové Zámky pod tureckým panstvom*, Slovenské pohľady XVIII, Turč. Sv. Martin 1898, 130 a n.

Text kanunname možno rozdeliť asi na štyridsať článkov. Väčšina sa týka feudálnej renty, kým zvyšok hovorí o mýtach a clách (*baç, gümrük*). Daňový charakter kanunname dáva tušiť, na čom záležalo okupačnej správe najviacej a treba sa domnievať, že v tomto prípade nešlo iba o odvracanie nespokojnosti alebo prípadných sťažností ráje proti neoprávneným požiadavkám sipahiov a iných funkcionárov, ale aj o zaistenie plynulého vyberania desiatok a poplatkov platených rájou sipahimu, ako aj o vyberanie rozličných daní a poplatkov patriacich štátu. Napriek svojmu do istej miery výlučnému rázu z hľadiska obsahu dovoľuje nám dokument zbežný pohľad do hospodárskeho a spoločenského života v oblasti novozámockej v časoch tureckej okupácie. Mnohé nariadenia kanunname sú príliš strohé, nie vždy jasné. Treba tiež rátať s prípadnými chybami, urobenými úradným odpisovačom alebo zaznamenávačom. Po preskúmaní podobných zákonníkov vzťahujúcich sa na územia susediace s Uhorskom alebo vzťahujúcich sa na balkánske krajiny bude možná lepšie pochopiť a vysvetliť text dotyčného kanunname.

*

Na území novozámockého ejaletu zaviedol sa turecký feudálny systém. V kanunname sa pripomínajú hlavné typy tureckých vojenských beneficíí,³³ tzv. chasy, zeamety a timary,³⁴ ktorých držiteľia tvorili osmanskú feudálnu triedu. Feudálne pozemky³⁵ obrábala rája, t. j. poddaní roľníci, kresťanskí alebo moslimskí, povinní daňovými poplatkami svojej vrchnosti (feudálna renta) a štátu.

Kanunname dosvedčuje teda existenciu dvoch hlavných antagonistických spoločenských tried na slovenskom území, a to triedy osmanských vojenských lénnikov, pravdepodobne málo početnej a zastupovanej najmä sipahim a triedy feudálne závislej ráje. Možno predpokladať, že v tejto pohraničnej oblasti tvorili ráju väčšinou (alebo takmer vôbec) príslušníci domáceho, netureckého obyvateľstva.³⁶ V maďarsko-slovenskom prostredí novozámockého ejaletu práve tak ako na ostatnom obsadenom uhorskom území sa triedny antagonizmus ešte zosilňoval náboženským antagonizmom, zvýrazneným vzťahom müsľim-kâfir (moslim-neverec, t. j. nemoslim). Tento antagonizmus sa preplietal aj s národnostným: na jednej strane Osmanec, na druhej Slovák alebo Maďar. Tieto dva antagonizmy — náboženský a etnický — predstavovali ostatne iba

³³ Porovnaj H. Hadžibegić, *Rasprava Ali Čauša iz Solije o timarskoj organizaciji u XVII stoljeću*. Glasnik Zemaljskog muzeja. Sarajevo 1947. 152—159, 184—192.

³⁴ Chas (*has*): beneficium so 100 000 akče minimálneho príjmu. Nebolo viazané na osobu, ale na miesto vysokého funkcionára, guvernéra. Zeamet (*zeamet*): vojenské beneficium, ktorého ročný príjem bol od 20 000 do 99 999 akče. Timar (*timar*): vojenské beneficium s ročným príjmom najmenej 19 999 akče. Porovnaj *Encyclopédie de l' Islam* IV, 807 a n. (heslo *Timar*).

³⁵ T. j. fiškálne (štátne) pozemky, *arazi-i miriye*, rozdeľované ako vojenské beneficíá, ktorých držiteľia, hoci neboli skutoční vlastníci pozemkov, mali právo vyberať pre seba ako odmenu za vojenské služby určité dane (feudálnu rentu) z tých beneficíí; holé vlastníctvo (*rakabe*) týchto pozemkov bolo vyhradené štátu. Rája mala na ne obmedzené právo držby (*hakki tasarruf*).

³⁶ Zákonník spomína moslimov, najmä vojenské osoby.

určitý odtieň hlavného antagonizmu, triedneho, pokiaľ príslušníci feudálnej vládnúcej triedy v tureckom Uhorsku boli iba moslimskí Osmani.

Feudálne vykorisťovanie ráje je v kanunname viackrát doložené v spojitosti s odovzdávaním feudálnej renty sipahiom. Náboženský antagonizmus sa zo svojej strany prejavoval určitými diskrimináciami: dočítame sa v zákonníku, že moslimi mohli zaplatiť desiatok namiesto v naturáliách aj v peniazoch, čo sa zdalo byť výhodnejšie. Ostatne je známe, že moslimi neboli nútení platiť daň od hlavy (*cizye*) a že určité poplatky, ktorými boli povinní, boli nižšie ako tie, ktoré platili „neverci“.³⁷

Rája odovzdávala svojmu sipahimu feudálnu rentu vo forme naturálnych desiatkov a poplatkov. Podľa kanunname pozostával desiatok všeobecne zo zemných produktov, obilnín, zelenín, konopí, ľanu, ďalej ovocia, muštu a medu.³⁸ Zdôrazňuje sa v ňom, že musí robiť iba desiatu časť³⁹ a má sa vyberať až po žatve a mlatbe. Daň *salariye* (ktorá figuruje v iných kanunname ako druh dodatku k desiatku) sa už nemala požadovať.⁴⁰ Produkty dodávané ako desiatok mala rája odviešť do sýpok sipahiov alebo dopraviť na najbližší trh.

Čo sa týka desiatku vyberaného od včelínov, t. j. od medu ako produktu včelínov, kanunname určuje, že sa vyberá iba na desať včelínov; inak sa brávali štyri akče⁴¹ za jeden včelín. Včelíny moslimov nespádali pod desiatok, na ne sa mohla uvaliť iba taxa dvoch akče za každý včelín.⁴² Čo sa týka desiatku za mušt, brala sa jedna holba⁴³ za desať. Ale aj tu bolo dovolené zaplatiť desiatok v peniazoch; v tomto prípade sa dávalo desať akče za každú holbu. Ak rája platila poplatok nazývaný *resm-i hile*, nemusela už odovzdávať „desiatok zo svojich lúk“, t. j. desiatok zo sena. Moslimskí vojaci, ktorí kosili pre svoje kone lúky na okolí Nových Zámkov, dávali namiesto desiatku dve akče za každú fúru sena. Ani záhrady a zeleninové záhradky, ktoré vlastnili pri Nových Zámkoch, neboli podrobené desiatku; brala sa taxa štyroch akče za každý *dönüm*.⁴⁴

Kanunname spomína viaceré poplatky uvalené na ráju, ktoré okrem desiatku boli súčasťou feudálnej renty. Tak sa tu stretávame s tzv. *ispendže*

³⁷ Napríklad osobná daň *ispence, ispenç*. Porovnaj A. Vefik, *Tekâlif kavaidi, Dersaadet* (Istanbul) 1328/H, 43.

³⁸ O desiatku (*öşür*) pozri A. Vefik, c. d., 35—38.

³⁹ Je známe, že sipahiovia často zneužívali svoju autoritu, berúc namiesto desiatku oveľa viac ako desatinu úrody. Porovnaj *Millî tettebüler mecmuası*. I/1 Istanbul, 1331/H, 51.

⁴⁰ O *salariye* pozri napríklad Glasnik Zemaljskog muzeja XXVII, Sarajevo 1915, 165—166. — Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižina XXV (Ihčiev, *Prinos...*), Sofija 1909, 16. — *Millî tettebüler mecmuası* I, 102. — Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine II, Sarajevo 1950, 61—62. — Istorisko-pravni zbornik, 3—4, Sarajevo 1950, 238, poznámka.

⁴¹ Akče; aspra (*akça, akçe*): stará drobná strieborná minca tureckej meny.

⁴² V rozličných kanunname stretávame sa s výrazmi: *kovan öşrü, öşr-ü kovan, küvvare öşrü, öşr-ü, küvvare* (desiatok z včelínov a *kovan resm-i, resm-i kovan, resm-i küvvare* (poplatok z včelínov)). Pozri Barkan, *Kanunlar* (index). — Sbornik za nar. umotv... (Ihčiev, *Prinos...*), 21—22. Porovnaj Glasnik Zemalj, muzeja u Sarajevu 1949—1950, 278. — J. von Hammer, *Staatsverfassung*, 311—312 a i.

⁴³ Holba (*pinte*): stará miera na tekutiny, hodná poldruha oky. Jedna oka (*okka*) sa rovná 1283 gr.

⁴⁴ *Dönüm*: povrchová miera (jutro, asi 900 m²).

(*ispence*),⁴⁵ ktoré musel každý dom ráje odvieť dvakrát do roka po dvadsaťpäť akče. Poplatok *resm-i kile*⁴⁶ obnášal dvanásť akče na každý dom ráje a platil sa v čase žatvy. Medzi ostatnými poplatkami splatnými sipahimu a spomenutými v zákonníku nachádzame poplatky vyberané za ovce (*adet-i agnam*) a prasce (*bidat-i hanazir*)⁴⁷; jedno akče za dve ovce, dve akče za aspoň jedno-ročné prasa. Právo na pastvu (*resm-i otlak*), vyberané za svine prichádzajúce na žalude (*bellut*) z druhých dedín, bolo jedno akče na každý kus. Na každý dom sa malo platiť po pol holbe topeného masla ako pokuta za škody spôsobené na poliach (*adet-i deštbanî*)⁴⁸ a ako právo na pastvu (*resm-i otlak*). Na druhej strane bola rája povinná dovieť sipahimu na sv. Dimitrija fúru dreva (na kúrenie) ako poplatok za drevo (*resm-i hime*).⁴⁹ Za sobášne právo (*resm-i arusane*) bolo treba platiť štyridsať akče za dievča a dvadsať za vdovu.⁵⁰ Poplatok vyberaný za mlyny⁵¹ sa pohyboval podľa toho, či stál mlyn na Dunaji, Váhu alebo Nitre (šesťdesiat akče) alebo na menších riekach; tu závisel poplatok od trvania práce: ak chodil mlyn po celý rok, vyberalo sa tridsaťšesť akče, ak pracoval iba šesť mesiacov, platilo sa osemnásť akče; pre fiškus sa nemalo vyberať nič iného (*mirî içün başka nesne taleb olunmıya*).

Iným prameňom príjmov pre sipahiov boli pokuty, hoci lénnici boli povinní deliť sa o ne s guvernérom. Iba v tzv. slobodných (*serbest*)⁵² zemteoch a timaroch pripadala celá pokuta sipahimu alebo zaimovi; kanunname spomína aj toto. Zákonník predpisuje odsúdenie ráje na pokutu iba v takom prípade, kde bola vina dokázaná a ak kadi urobil o nej zápisnicu.

Spomenuli sme tu viaceré druhy poplatkov, ktoré spolu s desiatkom tvorili

⁴⁵ Pre rozličný význam a výklad tohto výrazu pozri Sborník za nar. umotvor., nauka i knižnica XXV, Sofija 1909, 18—19 (Ih čiev, *Prinos...*). — J. Grzegorzewski, *Z sidzylatow rumelijskich epoki wyprawy wiedeńskiej*, Lwów 1912, 233. — Glasnik Zemalj. muzeja XXVII, Sarajevo 1915, 167. — Tamže, 1947, 200, poznámka; 1948, 197, poznámka; 1949—1950, 278, poznámka. — Istorisko-právni zbornik, 3—4, Sarajevo 1950, 237, poznámka. — Godišnjak Istoriskog društva II, Sarajevo 1950, 68. — Izvestija na Bálgarskoto istoričesko družestvo XIX—XX, Sofija 1944, 167—168. — A. Vefik, c. d., 43.

⁴⁶ *Kile*: miera pre potraviny, ktorej váha sa menila podľa miesta a času (napr. 18—22, 50, 60 ok). Porovnaj Barkan, *Kanunlar*, 293, 111, 325 a i. — Glasnik Zemalj. muzeja 1948, 195. — Istorisko-právni zbornik 1950, 235. — Belleten XI/42, 311—312.

⁴⁷ Podľa kraja daň z oviec (*adet-i agnam, resm-i agnam, koyun resmî, resm-i ganem*) patril alebo sipahimu, alebo štátu. Porovnaj A. Vefik, c. d., 29—31. — Barkan, *Kanunlar*, 324, 280 a i. — Godišnjak Istor. društva II, Sarajevo 1950, 66. — Istoričeski pregled VII, Sofija 1950, 187. Daň od prasiec bola založená v osmanskej ríši ako „novota“ (*bid'at*): pretože moslimský zákon nepovažoval prasa za čisté zviera, nemohla byť táto daň zaradená do štátnych príjmov. Až neskoršie dovolili panovníci osmanskí zdaniť prasce (Belleten XI/42, 314).

⁴⁸ *Adet-i deštbanî, adet-i deštibane*: o tejto dani pozri kanunname pre sriemsky sandžak z roku 1588—1589 (Glasnik Zemalj. muzeja u Sarajevu 1949—1950, 280). Porovnaj Barkan, *Kanunlar*, 286, 290 a i.

⁴⁹ *Resm-i hime*: pozri Belleten XI/42, 314; Glasnik Zemalj. muzeja 1949—1950, 279.

⁵⁰ *Resm-i arusane, resm-i arus, gerdek değri*: výška tejto dane sa menila podľa miesta, času, náboženstva a spoločenskej situácie nevesty atď. Porovnaj Barkan, *Kanunlar*, 13, 94, 271 a i.

⁵¹ *Resm-i asiyab* alebo *asiyab resmî* stretávame v iných kanunname. Porovnaj Vefik, c. d., 40. — Sbornik... XXV. (Ih čiev, *Prinos...*) Sofija 1909, 19—20. — TTM, 104—105.

⁵² Pozri Izvestija na Instituta za bálgar, istorija, (článok B. Cvetkovej, *Prinos kârn izučavaneto na tur. feudalizâm...*), Sofija 1954, 125. Barkan, *Kanunlar*, 26, 27, 109, 216 a n.

feudálnu rentu, platenú rájou v novozámockom ejaletě. Brali sme pritom do úvahy iba údaje poskytnuté textom kanunname. Pravda, vôbec nechceme tvrdiť, že neexistovali ešte iné dane alebo dávky, ktorými bola povinná rája tohto ejaletu. V tejto veci by nám mohol poskytnúť oveľa podrobnejšie informácie daňový súpis (*vergi tahriri*) pre tento ejalet.⁵³ Práve tak by bolo potrebné preskúmať aj kanunname susedných uhorských sandžakov, ako napríklad hatvanský, napísaný v tom istom čase.⁵⁴ Na druhej strane neslobodno zabudnúť, že rája mala ešte okrem povinností voči svojim sipahiom aj záväzky voči štátu. Tak novozámocké kanunname vôbec nespomína osobnú daň džizje (*cizye*) alebo charadž (*haraç*),⁵⁵ vyberaný štátom od nemoslimov, ktorý spomína hatvanské kanunname. Pravda, ide tu iba o „normy“, „zákony“. Lenže boli by potrebné konkrétne svedectvá, dané osobitnými spismi, ktoré by boli veľmi poučné.⁵⁶ Nepripomína sa ani nijaký iný druh robotnej povinnosti.^{56a}

Treba pripustiť, že — ako sa dozvedáme z historických prameňov vzľahujúcej sa na iné oblasti európskeho Turecka — osmanským feudálom nechýbala vynachádzavosť pri obchádzaní zákonných predpisov a že nedbali ani o predpisy ustálené zvykom. Zneužívali svoju autoritu a našli vždy prostriedky, aby vykonávali nátlak na ráju s úmyslom vytiahnuť z nej peniaze alebo produkty a takto zväčšovať svoje príjmy, t. j. zisk z feudálnej renty. Ostatne samo kanunname poskytuje pre to niektoré údaje. Tak napríklad čítame v ňom, že lénnici nesmeli požadovať ako desiatok a iné ďalšie dávky viac, než je zákonom určené. Sipahiom bolo zakázané nútiť ráju odvieť desiatok na vzdialenejší trh alebo priväzať drevo nad zákonom určené množstvo. Kadiovia mali dbať na to, aby sipahi nežiadal od ráje tzv. peškeš (*peškeş* „dar“) ako náhradu za desiatok; je ľahko pochopiteľné, že peškeš (ostatne dosť neurčitý výraz) akiste prekračoval výšku obvyklého desiatku. Na inom mieste sa zase v kanunname poukazuje na to, že sipahiovia chceli neoprávnené určiť desiatok ešte pred výmlatom vo forme akéhosi paušálu; prikazuje sa preto, aby sa desiatok vyberal podľa vymláteného obilia. Tak isto bolo potrebné, aby sa nežiadal od ráje — namiesto desiatku — tzv. *kesim*, tiež akási jednorazovo stanovená paušálna dávka. Guvernér ejaletu nesmel požadovať osobitný poplatok nazývaný *toprak hakkı*.⁵⁷

Vo všeobecnosti možno predpokladať, že aj na území novozámockého ejaletu si tureckí feudálovia robili nárok na mnohé príplatky obvyklé v tom čase v iných častiach európskeho Turecka. Prirodzene, aby sme získali presnejšiu a úplnejšiu predstavu o rozsahu feudálneho vykorisťovania ráje bývajúcej v no-

⁵³ Porov. pozn. 31.

⁵⁴ Porovnaj Barkan, *Kanunlar*, 316—318.

⁵⁵ Ohľadne džizje (*cizye*) pozri H. Hadžibegić, *Džizja ili harač, Prilozi...* III—IV, 1953, 55—135. — B. Nedkoff, *Die Cizya (Kopfsteuer) im Osmanischen Reich mit besonderer Berücksichtigung von Bulgarien*, Leipzig 1942.

⁵⁶ Porovnaj poznámku 31.

^{56a} O robote (*kulluk, angarya*) v osmanskej ríši pozri vývody Br. Djurdjeva v Godišnjaku (už spomenutom), 70—72. Porovnaj Ö. L. Barkan, *Balkan memleketlerinin ziraî reform tecrübeleri* (separát z İktisat Fakültesi mecmuası III/4), İstanbul 1944, 38—39. — Isto-ričeski pregled VII, Sofija 1950, 188.

⁵⁷ *Toprak hakkı*; doslova „poplatok od zeme“.

vozámocnom ejalete, bolo by potrebné dôkladne preštudovať situáciu roľníckych más pred tureckou okupáciou v tejto oblasti, ako aj po jej oslobodení.

Druhá časť kanunname obsahuje predpisy týkajúce sa colného poplatku (*gümrükü*) a tranzitného poplatku alebo mýta (*baç*). Text výslovne hovorí, že tieto patria fišku, štátu (*balâda mestur olan baç ve gümrükler bilcümle mirî içün alınub*).

Celkove tu ide o tri kategórie zdaniteľných predmetov: výrobky určené na predaj na miestnom trhu, najmä v Nových Zámkoch, ďalej také, ktoré sa vyvážali do cudziny (*darülharp*) a napokon dovážané výrobky.

Rája dodávala na miestny trh rozličné produkty poľnohospodárske, ako múku, maslo, vajcia, syr, ovocie ap. Potraviny, ktoré prinášali roľnícke ženy do Nových Zámkov na chrbte alebo na hlave, nepodliehali tranzitnému poplatku. Tak isto ani predmety zásobovania, ktoré si privážali pre vlastnú potrebu. Avšak za voz naložený poľnohospodárskymi produktami vyberal sa tranzitný poplatok päť akče. Ak kupci s dobytkom (*celep-keşan*) predali v Nových Zámkoch voľa, žiadali od nich dvadsať akče za kus. Ale ak išlo o vyvážaný dobytok, bral štát šesťdesiat akče za kus. Pôvodne bol voz dreva alebo sena, dovezený rájou do Nových Zámkov na predaj do pevnosti, zdaniteľný. Pretože však toto by vraj bolo zapríčinilo hospodárske ťažkosti (*müzayakaya bais olub*), bol colný poplatok zrušený.

Sol bola jedným z exportných článkov, preto colný poplatok za päťdesiat kusov soli bol jeden kus (*kita*). Čo sa týka soli predávanej moslimom v pevnosti pre ich vlastnú potrebu, bralo sa z nej iba jedno akče na dve *kita*. Medzi inými vývoznými článkami spomína kanunname kože a mlynske kamene: voz hovädzích koží podliehal dani stodvadsať akče, z jedného vozu ovčích koží sa platilo dvadsať akče; za vyvezený mlynský kameň sa požadovalo stodvadsať akče ako colný poplatok.⁵⁸

Z cudziny sa dovážali látky a drevo na stavby (*keraste, kereste*). Dovozný poplatok (*gümrük*) za súkna (*londriny*)⁵⁹ a látky predávané v pevnosti Nové Zámky bol dvestoštyridsať akče za jeden kotúč (*pastav*).⁶⁰ Za jeden voz jedľových dosák a iného dovážaného stavebného dreva bralo sa päť akče. Kanunname pripomína, že sa nesmeli žiadať akče za dosku a doska za náklad. Rája plavila drevo na stavby po Váhu.

Poplatok za porážku (*resm-i kanare*) bol v Nových Zámkoch dve akče za jedného zabitého voľa a jedno akče za štyroch baranov.

Množstvo iných poplatkov sa vyberalo v priebehu predaja rozličného tovaru. Tak napríklad sa vyberal za smaltované nádoby, poháry a sudy, za kovové výrobky alebo ryby *gümrük* dve percentá z predajnej ceny; tak isto sa platilo aj za tovar predaný na trhu „nevercom“. Výrobky hrnčiarov pracujúcich v meste aj v pevnosti nepodliehali zdaneniu. Za jednu oku predaného vosku

⁵⁸ Kanunname poznamenáva, že ide o mlynské kamene vyrobené v Nagy Sarló (*nak şarlo*).

⁵⁹ *Londirine* (alebo *londurina*), *londrin*: druh súkna vyrobený ako napodobenina anglických súkien a vyvážaných do Turecka a na blízky Východ.

⁶⁰ *Pastav*: slovo slovanského pôvodu (česky i rusky *postav*). Znamená kotúč látky.

bralo sa jedno akče, za náklad sušených rýb dvanásť akče. Napokon treba spomenúť ešte dva poplatky, a to: *kantariye*,⁶¹ ktoré bolo stanovené na jedno akče za štyridsaštyri ok (t. j. za jeden kantar) a *resm-i keyl*⁶² stanovený na jedno akče za dve instabulské kile⁶³ tovaru.

Je isté, že posledných pätnásť článkov kanunname nás ani zďaleka neinformuje dosť dôkladne o mnohorakom obchodnom ruchu v Nových Zámkoch a v celom ejalete, ani nám neudáva všetky pramene príjmov štátnej pokladnice. Niet nijakých pochyb, že aj tu zneužívali funkcionári eráru svoju autoritu a nachádzali dosť príležitostí, aby vynútili z ráje a z mešťanov peniaze. Dosvedčujú to obvyklé pripomienky, aké nachádzame v kanunname, ako sú „nežiadať viac“, „nebrať nič“, „nezasahovať“.

Skromné údaje, ktoré nám poskytuje kanunname o rôznych daniach, dákach a colných poplatkoch, dovoľujú nám aspoň čiastočne a, prirodzene, nateraz ešte iba cez „normy“ vrhnúť pohľad na hospodársky a obchodný život v maďarsko-slovenskom prostredí novozámočského ejaletu v čase relatívne dosť krátkej osmanskej okupácie.

Predbežným povrchným rozborom nášho kanunname pokúsili sme sa ukázať, aký materiál vzťahujúci sa na dejiny osmanskej nadvlády na Slovensku nám môžu poskytnúť turecké pramene. Dúfame, že komentované vydanie tohto zákonníka (s tureckým textom i prekladom) spolu s inými tureckými prameňmi prispieje k lepšiemu poznaniu tohto obdobia dejín Slovenska počas osmanskej okupácie, obdobia zaujímavého, avšak ešte málo preskúmaného.

Д-р ИОСЕФ КАВРДА

ТУРЕЦКИЕ ИСТОЧНИКИ, ОТНОСЯЩИЕСЯ К ИСТОРИИ ГОСПОДСТВА ТУРОК В СЛОВАКИИ

История турецкого господства в Европе не разработана до сих пор в достаточной мере. Особого внимания заслуживает изучение экономических и социальных отношений в покоренных странах. Это, конечно, требует прежде всего более глубоких знаний и работы над главнейшими турецкими источниками.

Часть территории нашей страны была тоже временно (в 16-ом и 17-ом столетии) оккупирована турками. Период господства турок на территории Словакии еще не разработан, хотя турецкие источники имеются. В свое время на эти источники обратил внимание академик И. Рипка и Эд. Тейнил.

Для территории Нове Замки во второй половине 17-го столетия была написана особая сводка законов (*канун-наме*). Автор статьи, готовящий издание этого канун-наме, дает в общих чертах его разбор. Коснувшись вопроса о возникновении и разных типах османско-турецких канун-наме, автор в дальнейшем разбирает этот турецкий документ, который нужно считать прежде всего источником нормативным.

Текст канун-наме содержит в себе около 40 статей. Большая часть этих статей касается феодальных рент, другая — пошлин и тарифов. Согласно канун-наме, в новозамоцком еялете была заведена турецкая феодальная система. Здесь упоминаются главные типы турецких военных бенефиций (*хас, зеамет, тимар*).

⁶¹ *Kantar*: váha 44 ok, jeden cent. *Kantariye*=*resm-i kantar*, poplatok za vyvážanie.

⁶² *Keyl*: obilná miera. *Resm-i keyl*: poplatok za váženie, meranie *Keyl-kile* (pozri pozn. 46).

⁶³ *Istanbulské kile* (*Istanbul kilesi*): 18—22 ok (22—28 kilogramov). Porovnaj pozn. 46.

Канун-наме отражает наличие в этой области антагонистических классов — турецких феодалов и зависимой от них райи. Классовый антагонизм был усилен антагонизмом религиозным и национальным, что проявлялось и в дискриминации немослимовых элементов.

Автор подробно занимается натуральными податями и сборами, которые райя отводила турецким властям в форме феодальной ренты (десятина от собранного урожая, от пчел, виноградного сока, „испендже“, сборы с овец, свиней, пастбищ и т. п.). Дальше упоминаются и таксы за разрешение к браку, штрафы за убытки в поле, сборы за мельницы, доходы феодалов путем штрафов и т. п. Автор полагает, что канун-наме по всей вероятности не исчерпывает все налоговые обязанности райи; для их определения необходимы и другие турецкие источники, особенно налоговые списки (*верги тагрири*) и др. Кроме того турецкие феодалы не соблюдали законных распоряжений или обычаев и грабили райю под разными предлогами. О том нам канун-наме дает непрямые доказательства.

Вторая часть новозамецкого канун-наме содержит распоряжения, касающиеся тарифных и пошлинных сборов (*химрик, бац*), которые поступали в государственную казну. Более подробно здесь определяются также пошлины и тарифы, которые взыскиваются при перевозке товаров для продажи на местном рынке, прежде всего в Новых Замках, дальше, которые выбираются при ввозе товаров из заграничи (ткани, строительное дерево) или их вывозе за границу (скот, кожа, соль, мельничные жернова). Целый ряд сборов собирался во время продажи товаров на рынке. Нет сомнения, что турецкие чиновники под разными предлогами грабили и здесь.

Канун-наме дает возможность заглянуть — хотя и сквозь „нормы“ — в экономические отношения на территории Новых Замков во время турецкой оккупации.

JOSEF KABRDA

TÜRKISCHE QUELLEN MIT BEZUG AUF DIE TÜRKENHERRSCHAFT IN DER SLOWAKEI

Die Geschichte der Türkenherrschaft in Europa wurde bisher nur ungenügend bearbeitet. Besondere Aufmerksamkeit verdient das Studium der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse in den unterworfenen Ländern. Dies erfordert jedoch in erster Reihe eine umfangreichere Kenntnis und Benützung der türkischen Quellen.

Ein Teil unseres jetzigen Staatsgebietes ist vorübergehend (im 16. und 17. Jahrhundert) von den Türken besetzt gewesen. Die Zeit der Türkenherrschaft in der Slowakei ist bisher nicht erforscht worden, obwohl dazu türkische Quellen existieren. Seinerzeit haben J. Rypka und Ed. Tejnál auf sie aufmerksam gemacht.

Für das Gebiet von Neubäusel (Nové Zámky) wurde in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts eine besondere Gesetzessammlung zusammengestellt (*Kanunname*). Der Verfasser des Aufsatzes, der die Herausgabe dieses Kanunname vorbereitet, gibt hier eine vorläufige kurze Analyse davon. Nachdem er die Fragen der Entstehung und mannigfachen Typen der osmanisch-türkischen Kanunname berührt, analysiert er das seltene türkische Dokument, das natürlich in erster Reihe als eine Normativquelle anzusehen ist.

Der Text der Gesetzessammlung besteht aus vierzig Artikeln. Der überwiegende Teil betrifft die Feudalrente, die übrigen behandeln Zoll und Maut. Dem Kanunname nach wurde im Eyalet von Neubäusel das türkische feudale System eingeführt; es werden darin die Haupttypen der türkischen militärischen Benefizien erwähnt (*Has, Zeamet, Timar*). Das Kanunname beweist die Existenz antagonistischer Klassen auf diesem Gebiet — der türkischen Feudalherren und der von ihnen abhängigen Raya. Dieser Klassenantagonismus wurde hier noch durch den religiösen und nationalen Antagonismus gestärkt, was in einer gewissen Diskrimination des nicht-musulmanischen Elementes hervortrat.

Der Autor befasst sich hierauf gründlicher mit den Naturalabgaben und Geldgebühren, die die Raya in Form von Feudalrenten an die türkische Obrigkeit einzahlte (Zehnten von den geernteten landwirtschaftlichen Produkten, von Bienenhäusern, Most, Ispendsche, Gebühren von Schafen, Schweinen, Hirtengelder u. a. m.). Weiter werden erwähnt Gebühren für die Bewilligung zur Heirat, Strafgelder für die an den Feldern verursachten Schaden,

Mühlengebühren, Einnahmen der Feudalherren aus Strafen usw. Es wird jedoch bemerkt, dass das Kanunname sicherlich nicht alle Steuerverpflichtungen der Raya erschöpft; dazu werden noch weitere türkische Quellen notwendig sein, in erster Reihe Steuerverzeichnisse (*vergi tahriri*) u. a. Ebenso ist es sicher, dass die türkischen Feudalherren die gesetzlichen Vorschriften umgingen und die Raya unter verschiedenen Vorwänden erpressten. Darüber gibt uns das Kanunname indirekte Beweise.

Der zweite Teil des Neuhäusler Gesetzbuches enthält Vorschriften über Zoll- und Mautgebühren (*gümrük, bağ*) die in die Staatskasse flossen. Es werden Zölle und Mauten näher angeführt, die beim Warentransport gefordert wurden, falls diese Ware am Ortsmarkt, besonders in Neuhäusel zum Verkauf bestimmt war, weiter bei der Wareneinfuhr aus dem Auslande (Stoffe, Bauholz) oder bei Ausfuhr in das Ausland (Rindvieh, Leder, Salz, Mühlsteine). Eine Reihe von Gebühren wurde beim Warenverkauf auf dem Markte inkassiert. Auch hier bot sich den türkischen Beamten viel Gelegenheit zur Erpressung.

Das Kanunname bietet einen Blick — obwohl durch „Normen“ — in die wirtschaftlichen Verhältnisse auf dem Neuhäusler Gebiet zur Zeit der Türkenherrschaft.